

8. Анисимов П.В., Медведицкова Л.В. Теоретико-правовые и организационные основы правозащитной системы в Российской Федерации. Волгоград, 2007. — 152 с.
9. Богданова Н.А. Система науки конституционного права. М., 2001. — 256 с.
10. Колодій А.М. Принципи права України. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 206 с.
11. Автономов Л.С. Права человека, правозащитная и правоохранительная деятельность. М. 2009. — 448 с.
12. Голованев И.В. Административно-правовые средства формирования правового порядка при реализации конституционных прав и свобод // Административное право и процесс. 2007. -№ 4. - С. 6-9.
13. Калнина М.Ю. Правозащитная деятельность государственных органов субъектов Российской Федерации: конституционно-правовое исследование): дис.... канд. юрид. наук. М, 2009.- 197 с.
14. Анисимов П.В. Права человека и правозащитное регулирование. Проблемы теории и практики: монография. — 2004. — 252 с.

УДК 340.15 (477) 2342.721

О.М. Пожар, аспірант кафедри права
Європейського Союзу та порівняльного
правознавства НУ «ЮЮА»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ (ГАРАНТІЇ) РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню системи процесуальних гарантій забезпечення права людини на особисту недоторканність, серед яких виділені міжнародно-правові й національно-правові, а також проаналізовано систему конституційних та галузевих гарантій цього права в Україні.

Ключові слова: особиста недоторканність, гарантії прав, права людини.

Статья посвящена исследованию системы процессуальных гарантий обеспечения права человека на личную неприкосновенность, среди которых выделены международно-правовые и национально-правовые, а также проанализирована система конституционных и отраслевых гарантий этого права в Украине.

Ключевые слова: личная неприкосновенность, гарантии прав, права человека.

The article investigates a system of procedural guarantees of the human right to personal integrity, including the international legal and national legal guarantees, also are analyzed the system of constitutional and branch guarantees of this right in Ukraine.

Key words: personal integrity, guarantees of rights, human rights.

Актуальність дослідження. З ходом історії змінювалися сутність і зміст теоретико-правових та філософсько-правових поглядів щодо гарантій прав людини. Держава, суспільство і сама людина розглядалися як можливі гаранти прав та свобод. Вивчення окремих проблемних питань гарантій права особи на особисту недоторканність відбувалося у різних галузях наукового знання — історії, філософії, теорії держави та права, соціології. Але система гарантій права людини на особисту недоторканність опрацьована недостатньо, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його дослідження.

Стан дослідження. Право на особисту недоторканність в тих чи інших аспектах досліджували такі автори, як О. Горова, М. Гуренко, Л. Заблоцька, М. Козюбра, Н. Корбцова, В. Опришко, П. Рабінович, М. Хавронюк, О. Рогова, Т. Ушакова та інші.

Проте ці автори або взагалі не зверталася увага на процесуальні гарантії згаданого права, або лише частково згадували про деякі з них.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження процесуальних гарантій реалізації права на особисту недоторканність та визначення ролі та значення кожного виду гарантій.

Виклад основного матеріалу. Гарантії прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону й захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [1, 246].

Завдяки гарантіям права людини стають ніби «владними повноваженнями», а особа отримує можливість діяти своєю владою та у власному інтересі. Їх призначення полягає у тому, щоб створити таке становище, коли проголошені права стають фактичним положенням кожного. Наявність розвинутих гарантій створює у суспільстві впевненість, що не існує суб'єктивного права без можливості його здійснення. Тому гарантії – це певні позитивні фактори дійсності, різновид забезпечувальних умов. На забезпечувальний характер гарантій прав людини вказують різні дослідники, відзначаючи, що їх головною функцією є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами у сфері реалізації прав особистості: гарантії це система умов, засобів та способів, що забезпечують всім та кожному рівні правові можливості для виявлення, надбання та реалізації власних прав і свобод [2, 138].

В юридичній літературі багато уваги приділяється класифікації гарантій прав людини, що цілком виправдано. Система гарантій поєднує загальносоціальні (загальні) та юридичні (спеціальні) гарантії [1, 247]. Ми зупинимося на дослідженні саме юридичних (спеціальних) гарантій прав людини.

Юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина. Вони набувають першочергового значення при практичній реалізації суб'єктивних прав громадянином. Тобто, юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні (специфічні) засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Важливим напрямком розвитку та вдосконалення юридичних гарантій прав громадянина є встановлення збалансованості правових засобів у забезпеченні правомірної реалізації прав та свобод, а також посилення їх зв'язків із засобами охорони прав та їх поступовий розвиток. Іншими словами, закономірність посилення узгодженості та урівноваженості розвитку юридичних гарантій охоплює не тільки всю систему, але й складові підсистеми її засобів реалізації та охорони прав людини та громадянина [3].

Серед науковців та юристів-практиків існує дещо звужений підхід до розуміння і вирішення проблеми юридичних гарантій прав людини. Під такими гарантіями, як правило, розуміються лише правові засоби їх охорони, що надто звужує дане поняття. Їх система включає не тільки засоби, що спрямовані на охорону прав людини, а й засоби, за допомогою яких безпосередньо забезпечується їх реалізація на основі закону.

Зазалом, в залежності від рівня юридичного статусу юридичні гарантії поділяють на міжнародно-правові та національні; конституційні та галузеві [4, 80].

Розглядаючи міжнародно-правові гарантії права на особисту недоторканність можна сказати, що міжнародні механізми і процедури їх захисту набувають все більшого значення та впливу на процес піднесення прав людини, формування системи

надійних та ефективних гарантій їх реалізації. Про це свідчить Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 року (далі – Хартія ЄС), яка зводить всі особисті, політичні та соціально-економічні права воедино, визнає їх всіх в якості основних. В статті 3 цього документу зазначено, що кожна людина має право на фізичну недоторканність та недоторканність психіки. Окремі статті Хартії ЄС вказують на заборону дій, які становлять зміст саме права на особисту недоторканність, наприклад, заборона катування, жорстокого або принижуючого гідності поводження й покарання (ст. 4), заборона рабства (ст. 5), право на свободу й особисту недоторканність (ст. 6).

З цього приводу Т.Є. Ушакова стверджує, що головною особливістю цього документа є те, що він закріплює групи нових прав, до яких у тому числі відносить і ті, що містить стаття 3 Хартії [5, 28].

Також одним з документів, які гарантують право на особисту недоторканність є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, прийнята у 1953 році [6]. В ній відтворені основні елементи змісту права на недоторканність особистості та зафіксовані більш детально його гарантії. Стаття 5 цієї Конвенції проголошує, що кожний має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше як у випадках і відповідно до процедури встановлених законом. Також Конвенція гарантує, що кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту (ч. 2 ст. 5); має право негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження (ч. 3 ст. 5); має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним (ч. 4 ст. 5); право кожного, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має бути забезпечено правовою санкцією права на відшкодування (ч. 5 ст. 5).

Ще одним важливим документом, що гарантує право людини на особисту недоторканність є Загальна декларація прав людини 1948 року, де, зокрема у ст. 3 зазначено, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Основні свободи та права, які були зазначені в цій Декларації, розглядаються в наш час переважно більшістю держав, в якості юридично зобов'язуючих договірних норм. Викладені в Декларації принципи та норми постійно розвиваються та уточнюються в процесі укладення нових міжнародних угод. Це говорить про реалістичність документа та його велике значення для розвитку міждержавних угод [7, 23-24].

На основі Загальної декларації прав людини 1948 року був заснований і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий у 1966 році. Аналіз цього Пакту дозволяє нам говорити про комплексне закріплення права на особисту недоторканність. Зокрема, він закріпив слідуєчи гарантії цього права: 1) право на свободу від катувань чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання; 2) право на свободу від рабства; 3) право на свободу від свавільних арештів та затримань; 4) право на свободу від боргової кабали; 5) право на свободу від протизаконного позбавлення волі (ст.ст. 7, 8, 11).

Пакт зобов'язав кожну державу, яка бере участь у цьому Пакті: забезпечити всякій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи (ст. 2).

Також в цьому документі зазначено, що всі держави повинні підтримувати загальну повагу та дотримання прав і свобод людини, приймаючи до уваги, що кожна окрема людина, має обов'язки по відношенні до інших людей та того колективу, до якого він належить, повинні добиватися підтримання та зберігання прав, визнаних в цьому Пакті (стаття 7, 10).

Далі перейдемо до розгляду національних процесуальних гарантій права на особисту недоторканність. В теорії права до юридичних засобів реалізації прав відносяться закріплені нормами права межі прав та засоби конкретизації свобод і обов'язків особи; юридичні факти, з якими пов'язана їх реалізація; процесуальні форми здійснення прав; засоби примусу та стимулювання (заохочення) правомірної реалізації прав і свобод [8, 86].

Всі ці гарантії знаходять відповідне закріплення у відповідних нормативно-правових актах, серед яких найважливіше місце займає Конституція України. Конституція є гарантом прав громадянина, оскільки вона гарантує кожній людині широке коло особистих, політичних, соціальних та економічних прав і свобод.

Аналізуючи конституційні гарантії, можна сказати, що конституційні норми-принципи є гарантіями захищеності прав і свобод людини в Україні, у тому числі — права на особисту недоторканність. Зокрема, у ст. 29 Конституції зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути арештованим або триматися під вартою інакше як за мотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановленим законом. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого. В статті 55 Конституції України гарантовано судовий захист прав: "Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб" [9].

Особливим інституціональним гарантом права на особисту недоторканність, як і інших прав людини, виступає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, функції та компетенція якого регламентуються відповідним законом України [10].

Виходячи з цього, конституційні гарантії права людини на особисту недоторканність закладають найважливіші засади всієї системи юридичних гарантій цього невід'ємного права, які знаходять своє логічне продовження та розвиток у галузевому законодавстві України.

Право на особисту недоторканність як одне з найважливіших людських прав поставлено під охорону таких галузей права, як кримінальне, кримінальне процесуальне, цивільне право та інших. Кожна галузь права має власний інструментарій для захисту права людини на особисту недоторканність і закріплює специфічні гарантії особистої недоторканості людини.

Так, Цивільний кодекс України передбачає низку гарантій для реалізації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, серед яких право людини на особисту недоторканність займає важливе місце. В ньому зокрема встановлено, що: 1) фізична особа має право на особисту недоторканність; 2) фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що

принижує її гідність, поводженню чи покаранню; 3) фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені цим Кодексом та іншим законом; 4) фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам (ст. 289 ЦК України) [11].

Що стосується кримінального права, то воно бере під свій захист найбільш важливі суспільно-правові цінності, серед яких людина, її життя, здоров'я та особиста недоторканність. Кримінальний кодекс України передбачає широкий перелік норм, направлених на захист та охорону права особи на особисту недоторканність, що є специфічними гарантіями цього права. Найбільш важливими гарантіями людини на особисту недоторканність, що закріплені у КК України, є: криміналізація державою протиправного завдання умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121); середньої тяжкості (ст. 122); умисного тяжкого тілесного ушкодження, заподіяного у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123); умисного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124); умисного легкого тілесного ушкодження (ст. 125); необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 128); побоїв і мордування (ст. 126); катування (ст. 127); порушення прав пацієнта, що спричинило тяжкі наслідки (ст. 141), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146) та інші [12].

Високий ступінь соціальної цінності та значущості особистої недоторканності людини обумовлює закріплення у кримінальному законодавстві спеціальних норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а саме: за зґвалтування (ст. 152 КК України), за розбій (ст. 187 КК України), за бандитизм (ст. 257 КК України); за терористичний акт (ст. 258 КК України). Також чинним КК України встановлена кримінальна відповідальність за дії правоохоронних органів, які порушили право на особисту недоторканість людини: ст. 371 КК України - завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою [12].

Важливі гарантії права на особисту недоторканість закріплені у нормах нового Кримінального процесуального законодавства України. Найважливішими процесуальними гарантіями є принципи кримінального провадження, одним з яких є забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Так, ст. 12 КПК України передбачає, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, встановленому КПК України [13].

З.Ф. Коврига до кримінально-процесуальних гарантій відносить також встановлені законом засоби, якими присікаються порушення, відновлюються порушені права і здійснюється вплив на осіб, які допустили порушення прав і законних інтересів особистості [14].

Норми КПК України гарантують право кожного кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення

свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою (ст. 12).

Також право на недоторканність особи може обмежуватися при проведенні особистого обшуку особи. Обшук особи повинен провадитися з дотриманням процесуального порядку, встановленого ст. 236 КПК України, якій гарантує особі дотримання та забезпечення його особистої недоторканності [13].

Чинним законодавством України встановлені також додаткові гарантії недоторканності окремих категорій осіб, таких як Президент України, народні депутати, судді, дипломатичні представники та ін.

Висновки. Отже, у проведеному дослідженні представлено розуміння сутності процесуальних гарантій особистої недоторканності особи як передбачених міжнародно-правовими та національними нормативними актами спеціальних засобів практичної реалізації та забезпечення права людини на особисту недоторканність. Система процесуальних гарантій дослідженого права складається з міжнародно-правових та національно-правових гарантій, а останні поділяються в свою чергу на конституційні та галузеві. В Україні передбачена досить велика та значна кількість процесуальних гарантій права на особисту недоторканність, але просте проголошення прогресивних ідей нічого не дає без встановлення ефективних засобів, що приводять ці ідеї в дію. Подальше дослідження даного питання вбачаємо у розгляді процесуальних гарантій цього права у різних галузях права України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. — К.: Атіка, 2004. — 464 с.
2. Рогова О.Г. Право на життя в системі прав людини: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.: 12.00.01 / О.Г. Рогова. - Х., 2006. — 21 с.
3. Юридичні гарантії прав людини та громадянина: Методичні рекомендації Головного управління юстиції у Тернопільській області [Електронний ресурс]. — Тернопіль, 2007. - Режим доступу до документу: <http://www.obljust.te.ua/?page=consult&consultid=111&sub=>
4. Рабінович П.М., Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини): Праці Львів. лаборат. з прав людини і громад. НДІ держ. будів. та місц. самовряд. АПРН України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. — Сер. І: Дослідження та реферати. — Львів: Астрон, 2004. — Вип. 5. — 124 с.
5. Хартия основных прав Европейского Союза: два шага вперёд один - назад в процессе европейской интеграции [Электронный ресурс] / Т.Е. Ушакова // Белорусский журнал международного права и международных отношений 2002 — № 2. - Режим доступа к документу: <http://evolutio.info/content/view/483/53/>
6. Европейская Конвенция о правах человека и Европейская социальная Хартия: право и практика / Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак. — М.: Издательство МНИМП, 1998. — 598 с.
7. Международное гуманитарное право: учебник / под ред. проф.. А.Я. Капустина. - 2-е издание, испр. и допол. - М.: Издательство ЮРАЙТ. - 2011. - 639 с.
8. Томсинов В.А. Юридические аспекты английской революции 1640-1660 год. Период конституционной борьбы: ноябрь 1640 — август 1642 года / В.А. Томсинов. — М.: Зеркало, 2010. — 86 с.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. - №30. — Ст. 141.
10. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 20. — ст. 99.

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
13. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
14. Уголовный процесс России: Учебное пособие [Электронный ресурс] / Под ред.. З. Ф. Ковриги, Н. П. Кузнецова. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. – 445 с. – Режим доступу: <http://www.kursach.com/biblio/0070001/01.htm>

УДК 342.95:351.753(47+57)

Ю.Ю. Заць, ад'юнкт Донецького
юридичного інституту МВС України

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ДОЗВІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СРСР

У статті визначені правові та організаційні засади дозвільної діяльності органів внутрішніх справ у радянські часи, визначені завдання, права, обов'язки та форми діяльності підрозділів з видачі дозволів, а також проаналізовано організацію діяльності працівників дозвільної системи.

Ключові слова: дозвільна діяльність, органи внутрішніх справ, компетенція, організація діяльності, дозвільна система.

В статье определены правовые и организационные основы разрешительной деятельности органов внутренних дел в советские времена, определены задачи, права, обязанности и формы деятельности подразделений по выдаче разрешений, а также проанализировано организацию деятельности работников разрешительной системы.

Ключевые слова: разрешительная деятельность, органы внутренних дел, компетенция, организация деятельности, разрешительная система.

In the articles certain legal and organizational principles of permissive activity of bodies of internal affairs are in soviet times, set tasks, rights, duties and forms of activity of subdivisions from delivery of permissions, and also organization of activity of workers of the permissive system is analyzed.

Keywords: permissive activity, bodies of internal affairs, competence, organization of activity, permissive system.

Постановка проблеми. Період існування радянської держави став часом організації дозвільної діяльності органів внутрішніх справ. У зв'язку з тим, що відповідні функції, але в обмеженому вигляді, органи МВС України здійснюють досі, не зменшується актуальність дослідження науково обгрунтованих підстав управління та організаційного складу дозвільної діяльності в СРСР. Всебічне дослідження діяльності органів внутрішніх справ у сфері здійснення дозвільної системи потребує аналізу правових основ такої діяльності, правового статусу та компетенції. Актуальність дослідження компетенції міліції як суб'єкта дозвільної діяльності обумовлена складною системою нормативно-правових актів, які регламентували дозвільну діяльність за часів існування радянської держави.

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Метою цієї статті є проведення аналізу правових засад дозвільної діяльності, а також організаційного